

Κεφάλαιο Τέσσερα (Από το βιβλίο του: David Denborough "Collective Narrative Practice: Responding to individuals, groups and communities who have experienced trauma". Dulwich Centre Publications.)

Μετάφραση: Μαρουδιά Πλατσά

Το Δένδρο της ζωής:

Μια συλλογική αφηγηματική προσέγγιση στην εργασία με ευάλωτα παιδιά.

Περίληψη:

Αυτό το κεφάλαιο περιγράφει μια συλλογική αφηγηματική μέθοδο, την οποία η Ncazelo Ncube και εγώ αναπτύξαμε ως απάντηση στις παρακάτω προκλήσεις:

- Πώς μπορούν να αντιμετωπιστούν οι ζώες παιδιών, που έχουν υποστεί κάποια τραυματική εμπειρία(trauma), ή απώλειες, με τρόπους τέτοιους, ώστε να μην ξαναβιώσουν το τραυματικό γεγονός, να μειώσουν τις επιρροές του τραύματος και να φέρουν στο φως τις δεξιότητες και τις γνώσεις των ίδιων των παιδιών.
- Πώς μπορούμε να δώσουμε στα παιδιά εμπειρίες, που να αυξάνουν τους δεσμούς τους με την οικογένειά τους, τις αξίες τους και την πολιτισμική τους κουλτούρα.

Όταν τα παιδιά αντιμετωπίζουν μια τραυματική εμπειρία ή είναι ευάλωτα εξαιτίας ευρύτερων κοινωνικών παραγόντων (όπως φτώχεια, HIV/AIDS, συνέπειες πολέμου, φυσικές καταστροφές και ό,τι άλλο), αποτελεί πρόκληση για τους ειδικούς και την τοπική κοινωνία να γνωρίζουν πώς να αντιδράσουν. Σε τέτοιες καταστάσεις, αν μια μέθοδος δίνει έμφαση στην ατομική αποκάλυψη των κακουχιών, υπάρχει ο κίνδυνος να εξατομικευτεί αυτό που είναι μία συλλογική εμπειρία και να συμβάλλουμε έτσι άθελά μας στην αύξηση της ευάλωτότητας για το κάθε παιδί. Έτσι η μέθοδος αυτή δίνει δρόμους, ώστε τα παιδιά να μοιραστούν τις δεξιότητές τους, τις ικανότητές τους, τις ελπίδες τους, τα όνειρά τους καθώς επίσης και τους κινδύνους που αντιμετωπίζουν, όπως επίσης και τους τρόπους με τους οποίους αντιδρούν σε τέτοιες δυσκολίες.

Αυτή η μέθοδος αρχικά χρησιμοποιήθηκε στη Νότιο Αφρική, που τα παιδιά αντιμετωπίζουν πολλές απώλειες λόγω του HIV/ AIDS και συχνά διαβιών σε καταστάσεις εγκατάλειψης, κακοποίησης, και βίας. Πιο πρόσφατα χρησιμοποιήθηκε στον Καναδά, στη Ρωσία, στη Βραζιλία, στο Νεπάλ, στην Παλαιστίνη, και εδώ στην Αυστραλία. Χρησιμοποιήθηκε για παιδιά, που προέρχονται από διαφορετικά πλαίσια: ομάδες μεταναστών και προσφύγων, ιθαγενών, φοιτητές, που η κοινότητά τους υπέστη κάποια φυσική καταστροφή(πλημμύρες), ομάδες νεαρών, που αποβλήθηκαν από το σχολείο, και ως άτομα, που υποβλήθηκαν σε κακοποίηση μέσα στο σπίτι, εγκατάλειψη, φυσική και σωματική κακοποίηση.

Επίσης οι ειδικοί βρήκαν «το Δένδρο της ζωής» πολύ χρήσιμο στη δουλειά τους με τους ενήλικες συμπεριλαμβανομένων των νεαρών μητέρων, γονέων που

έχουν παιδιά με ειδικές ανάγκες, γονέων που έχουν χάσει την επιμέλεια των παιδιών τους και προσπαθούν να δημιουργήσουν κατάλληλες προϋποθέσεις για να ξαναγυρίσουν τα παιδιά στο σπίτι, ηλικιωμένων ανθρώπων και ανθρώπων που έχουν ψυχικά διαγνωσμένα προβλήματα.

Χρησιμοποιώντας «το Δένδρο της ζωής» για να βοηθήσουν τους ανθρώπους να μιλήσουν για τις πλευρές της ζωής τους έγινε μια συνηθισμένη πρακτική και στην κανονική εκπαίδευση. Η πρώτη έκδοση του Δένδρου της Ζωής ήταν από τους Sally Timmel και Anne Hope (Timmel & Anne 1984), δύο εκδοτών, που εμπνεύστηκαν από τον Paulo Freire. Η εκδοχή αυτή «του Δένδρου της ζωής», που παρουσιάστηκε σε αυτό το κεφάλαιο είναι λίγο διαφορετική από αυτές που έχουν παρουσιαστεί αλλού.

Στις επόμενες σελίδες, επέλεξα να συμπεριλάβω ένα απόσπασμα από τη Ncazelo Ncube (2006), το οποίο είναι σκιασμένο στο πρωτότυπο (και εδώ στη μετάφραση μέσα σε πλαίσιο). Σε διάφορα σημεία συμπεριέλαβα πρόσφατες προσθήκες και διαφοροποιήσεις της προσέγγισης του Δένδρου της Ζωής που αναπτύχθηκαν σε διάφορα πλαίσια. Αυτές οι προσθήκες δεν είναι σκιασμένες στο πρωτότυπο (και στη μετάφραση είναι εκτός πλαισίου). Στο τέλος του κεφαλαίου συζητώ πώς «το Δένδρο της ζωής» μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως αρχικό εργαλείο για εκτενέστερες συζητήσεις στην κοινότητα.

Εισαγωγή

«Το Δένδρο της Ζωής», διασφαλίζει ότι τα παιδιά έχουν μια ασφαλή περιοχή ταυτότητας, στην οποία θα πατήσουν προτού μιλήσουν για τις δυσκολίες στη ζωή τους. Υπάρχουν τέσσερα τμήματα σε αυτή τη διαδικασία:

Μέρος πρώτο: Δένδρο της Ζωής.

Μέρος δεύτερο: Δάσος της Ζωής.

Μέρος τρίτο: Όταν έρχονται οι καταιγίδες.

Μέρος τέταρτο: Πιστοποιητικά και τραγούδια.

Ο σκοπός των δύο πρώτων μερών είναι να οικοδομηθεί και να αναγνωριστεί μια δεύτερη ιστορία για τη ζωή του κάθε παιδιού. Η δεύτερη ιστορία θα αποτελείται από δεξιότητες, δυνατότητες, ελπίδες και όνειρα για κάθε παιδί. Ο σκοπός του τρίτου μέρους (όταν έρχεται η καταιγίδα) είναι να ενισχύσει τα παιδιά να αναγνωρίσουν και να μιλήσουν για τις δυσκολίες που ζουν και τους τρόπους με τους οποίους αντιδρούν. Ο σκοπός του τέταρτου μέρους (Πιστοποιητικά και τραγούδια) είναι να ενισχύσει τα παιδιά να φύγουν με γνώση των δεξιοτήτων τους, δυνατότητες και δεσμούς με τους «σημαντικούς άλλους» στην οικογένειά τους. Αυτή η διαδικασία εφαρμόζεται ιδανικά σε ομάδες παιδιών. Τα παιδιά καλούνται

να ζωγραφίσουν το δικό τους «Δένδρο της ζωής», όπου κάθε κομμάτι του Δένδρου συμβολίζει συγκεκριμένες πλευρές της ζωής τους και της κοινότητας.

Θα αναλύσω τώρα πώς έγινε η εφαρμογή του «Δένδρου της ζωής», στη Soweto-Jabavu της Ν. Αφρικής.

Μέρος πρώτο: «Το δένδρο της Ζωής»

Στην αρχή έγινε συζήτηση με τα παιδιά γενικά για τα δένδρα. Τα παιδιά είπαν για τα Δένδρα που γνώριζαν και που υπήρχαν στις κοινότητές τους. Τους είπα μετά ότι θα περνούσαμε τη μέρα μιλώντας για τις ζωές μας και τις εμπειρίες μας, βοηθούμενοι από τις γνώσεις μας για τα δένδρα. Τα παιδιά στο σημείο αυτό ενθουσιάστηκαν. Ύστερα τους ζήτησα να βρουν και να τραγουδήσουν ένα τραγούδι, για να μου δείξουν ότι όπως τα δένδρα είναι ζωντανά και δίνουν ζωή, έτσι είναι και τα παιδιά. Οι μουσικοί του γκρουπ γρήγορα βρήκαν ένα τραγούδι, το οποίο όλοι τραγουδήσαμε και χορέψαμε. Μετά από τη δραστηριότητα του χορού και του τραγουδιού, ήταν ώρα να αρχίσουμε την δραστηριότητα. Παρουσίασα και εξήγησα το «Δένδρο της ζωής» και ότι ο καθένας θα έπρεπε να ζωγραφίσει το δικό του «Δένδρο της ζωής», το οποίο θα αποτελούνταν από τα ακόλουθα:

Ρίζες των δένδρων

Οι ρίζες των δένδρων είναι ένα κίνητρο για τα παιδιά για να μιλήσουν για: την καταγωγή τους(χωριά, πόλεις, χώρες), την ιστορία της οικογένειάς τους(προέλευση, οικογενειακό όνομα, καταγωγή, εκτεταμένη οικογένεια), εκείνους που έχουν διδάξει στα παιδιά τα περισσότερα για τη ζωή, το αγαπημένο τους μέρος στο σπίτι, και ένα τραγούδι ή ένα χορό από όπου προέρχονται.

Εναλλακτικές για τις ρίζες

Κατά τη διάρκεια ενός workshop στη Rwanda με ειδικούς, που αναφέρονταν σε παιδιά, των οποίων οι γονείς και οι οικογένειές τους είχαν σκοτωθεί στη γενοκτονία σε εκείνη τη χώρα, κάποιοι ανέφεραν ότι δούλεψαν με παιδιά ορφανοτροφείου, τα οποία δεν ήξεραν την καταγωγή τους. Έτσι ζήτησαν εναλλακτικούς τρόπους για να προσεγγίζουν τις ρίζες. Όταν κάποιος δουλεύει με παιδιά, για τα οποία οι ιστορικές καταβολές δεν είναι ξεκάθαρες, οι ρίζες του δένδρου μπορούν να χρησιμεύσουν ως κίνητρο για τα παιδιά να μιλήσουν για:

- Αυτούς που τους έχουν διδάξει τα περισσότερα στη ζωή τους.
- Αυτούς που αγάπησαν, συνεισέφεραν και επηρέασαν τη ζωή του παιδιού θετικά.
- Τα αγαπημένα τους μέρη
- Το αγαπημένο τους τραγούδι και αγαπημένος χορός
- Τι τους δίνει δύναμη; Τι τους κρατάει σταθερούς(άνθρωποι, πνευματικότητα, φαγητό, μουσική, κλπ)
- Σε ποιόν απευθύνονται, όταν χρειάζονται δύναμη.

Σε μερικές περιπτώσεις είναι δυνατόν να ζητηθεί από μεγαλύτερους να έρθουν και να μιλήσουν στα παιδιά για κάποια από τα όνειρα και τις προσδοκίες που έχουν για τις ζωές των νέων ανθρώπων. Αν αυτό είναι δυνατό, τότε όλα αυτά μπορούν να ενταχθούν στη συζήτηση, για τις ρίζες των παιδιών. Σε κάποια περιεχόμενα ήταν δυνατό οι ενήλικοι να ενταχθούν στη συζήτηση για τις ρίζες, με στόχο να καλύψουν πολιτισμικές γνώσεις, που διαφορετικά θα είχαν χαθεί. Σε τέτοιες περιπτώσεις η συζήτηση για τις ρίζες παίρνει εκπαιδευτικό χαρακτήρα.

Εναλλακτικά σε περιπτώσεις όπου τα παιδιά γνωρίζουν λιγότερα για τις πολιτισμικές τους ρίζες οι διευκολυντές κάποιες φορές κρίνουν, ότι είναι καλύτερο να ξεκινούν τα παιδιά από το έδαφος(η τρέχουσα ζωή των παιδιών και τα ενδιαφέροντα) και τον κορμό(ικανότητες και δεξιότητες των παιδιών) και έπειτα από αυτό να γυρνούν πίσω στις ρίζες τους. Για παράδειγμα όταν η ιστορία των παιδιών εντοπίζεται από τις δεξιότητές τους, όταν οι άνθρωποι της επιρροής ή τα μέρη ονοματίζονται από τα παιδιά ως συνεισφέροντα στις δεξιότητές τους και στις ικανότητές τους, τότε αυτή οι άνθρωποι, τα μέρη και η ιστορία μπορούν να καταγραφούν ως ρίζες. Δεν υπάρχει λόγος να αρχίσουν τα παιδιά τη διαδικασία μιλώντας για τις ρίζες τους.

Το έδαφος

Το έδαφος αναπαριστά πού μένει το παιδί στο παρόν και μερικές από τις δραστηριότητες, που είναι στην καθημερινότητα του παιδιού.

Κορμός του δένδρου

Όταν η προσοχή περάσει στον κορμό του δένδρου, δίδεται μια ευκαιρία στα παιδιά να μιλήσουν και να αναπαραστήσουν μέσα από τη ζωγραφική μερικές από τις δεξιότητές τους. Αυτές περιλαμβάνουν: Δεξιότητες που είναι εμφανείς, όταν μιλούν για την καθημερινότητά τους ή δεξιότητες, που τα παιδιά δείχνουν σε άλλες πτυχές της ζωής τους.

Τις μέρες που καταλήγουν στην άσκηση του «Δένδρου της ζωής», οι σύμβουλοι που δουλεύουν με τα παιδιά παίρνουν πληροφορίες για διάφορες δεξιότητες που τα παιδιά επιδεικνύουν. Αυτές περιλαμβάνουν δεξιότητες όπως η ευγένεια, η τρυφερότητα, κλπ. Κατά τη διάρκεια της άσκησης οι σύμβουλοι μπορούν να προσέξουν, πώς το παιδί δείχνει αυτές τις δεξιότητες και μπορούν να το βοηθήσουν να τις συμπεριλάβει στον κορμό του δένδρου του. Κατά τη διάρκεια της διαδικασίας οι σύμβουλοι μπορούν να κάνουν ερωτήσεις σχετικά με την ιστορία των δεξιοτήτων, πόσο καιρό τις έχει το παιδί και αν τις έμαθαν από κάπου συγκεκριμένα. Αυτό ενθαρρύνει τα να ειπωθούν αυτές οι ιστορίες για τις δεξιότητες και οι πληροφορίες να καταγραφούν στο δένδρο. Όσο τα παιδιά ζωγραφίζουν στον κορμό, συζητήσεις μπορούν να γίνουν σχετικά με ειδικές μνήμες, που μπορεί το παιδί να ανακαλέσει. Αυτές είναι πολύτιμες μνήμες.

Διευρύνοντας τις γνώσεις των δεξιοτήτων και των δυνατοτήτων.

Σε μερικές περιπτώσεις το να ρωτήσει κανείς τα άτομα για τις δυνατότητες και τις δεξιότητές τους μπορεί να οδηγήσει σε ανέκφραστα πρόσωπα- γιατί μπορεί να είναι και πολιτισμικό θέμα, δηλαδή οι δεξιότητες και οι δυνατότητες να μη θεωρούνται ατομικές «διαδικασίες», ή ότι δεν είναι σωστό να μιλάει κάποιος για τον εαυτό του μπροστά σε άλλους ή ότι οι δεξιότητες και οι δυνατότητες δεν είναι ορατές στα άτομα, που συμμετέχουν. Για όλα αυτά υπάρχει μια σειρά επιλογών για τους διευκολυντές.

Καταρχήν, μπορεί να είναι ευκολότερο για τα παιδιά να αναγνωρίσουν μεταξύ τους τις ικανότητές τους και τις δυνατότητές τους, από το να αναγνωρίσουν το καθένα μόνο του τα δικά του. Μπορεί να ζητηθεί από τα παιδιά να δώσουν προτάσεις μεταξύ τους και μετά κάθε παιδί να διαλέξει από αυτές τις προτάσεις, για να γράψει στον κορμό του δένδρου του.

Δεύτερον, ίσως είναι καταλληλότερο για τις ομαδικές δεξιότητες και ικανότητες να γραφτούν στον κορμό του δένδρου... αυτές μπορεί να τις έχουν δείξει τα παιδιά σε συνδυασμό με τους άλλους, δεξιότητες ομαδικής διαδικασίας κ.τ.λ. Και τρίτον είναι πιθανόν όχι μόνο να ρωτήσουμε τα παιδιά να μιλήσουν για τις δεξιότητες και τις ικανότητές τους αλλά και για αξίες που είναι πολύτιμες για αυτούς ή την ποιότητα της ζωής που επιδιώκουν να έχουν. Και αυτές μπορούν να γραφτούν στον κορμό του δένδρου. Η ιστορία της σχέσης τους με αυτές τις αξίες και την ποιότητα ζωής μπορεί να εντοπιστεί και να καταγραφεί επίσης στον κορμό του δένδρου με κάποιο τρόπο.

Κλαδιά του δένδρου.

Τα κλαδιά του δένδρου αντιπροσωπεύουν τις ελπίδες, τα όνειρα και τις ευχές που κάθε παιδί έχει για την κατεύθυνση της ζωής του. Καθώς το παιδί ζωγραφίζει τα κλαδιά, ο σύμβουλος μπορεί να κάνει ερωτήσεις για την ιστορία αυτών των ευχών, των ονείρων, των ελπίδων και πώς αυτές μπορούν να συνδέονται με σημαντικούς άλλους στα σπίτια των παιδιών. Όταν οι σύμβουλοι ακούσουν το χρονικό διάστημα, που οι ελπίδες και τα όνειρα έχουν διατηρηθεί στις ζωές των παιδιών, μπορούν να ρωτήσουν επίσης, πώς το παιδί κατάφερε να κρατήσει και να διατηρήσει αυτές τις ελπίδες.

Είναι πιθανόν να ρωτήσουν τα παιδιά για τις ελπίδες, που έχουν για τις ζωές των άλλων παιδιών, εφήβων και ενηλίκων και επίσης τις ελπίδες που έχουν για την κοινότητά τους.

Φύλλα του Δένδρου

Τα φύλλα του δένδρου αναπαριστούν ανθρώπους, που είναι σημαντικοί για το παιδί. Ο σύμβουλος ξεκαθαρίζει, ότι αυτοί μπορεί να

είναι στη ζωή ή να έχουν πεθάνει. Επειδή οι άνθρωποι έχουν πεθάνει δε σημαίνει ότι δεν είναι σημαντικοί για μας. Οι σύμβουλοι μπορούν να κάνουν ερωτήσεις γιατί αυτοί οι άνθρωποι είναι τόσο σημαντικοί για τα παιδιά. Αν σε κάποιο σημείο της διαδικασίας τα παιδιά μιλήσουν για άτομα που έχουν χάσει και αναστατωθούν, ο σύμβουλος μπορεί να κάνει τις παρακάτω ερωτήσεις:

- Είχες όμορφες στιγμές με αυτό το άτομο;
- Γιατί το άτομο αυτό ήταν τόσο ξεχωριστό για σένα;
- Θα του άρεσε να το θυμάσαι με τους τρόπους που τώρα το θυμάσαι;

Αυτές οι ερωτήσεις καλούν το παιδί να πουν ιστορίες σχετικά με το τι ήταν σημαντικό στη σχέση του παιδιού με το άτομο που πέθανε. Αυτό τιμά τη σχέση που είχε το παιδί και επίσης μπορεί να οδηγήσει στο πώς τα παιδιά συνεχίζουν να σκέφτονται και να θυμούνται αυτούς, που έχουν πεθάνει.

Είναι επίσης πιθανόν τα παιδιά να συμπεριλάβουν κατοικίδια, φανταστικούς φίλους και χαρακτήρες από ιστορίες ως φύλλα των δένδρων τους.

Φρούτα

Τα φρούτα στο δένδρο αναπαριστούν δώρα, που δόθηκαν στα παιδιά. Αυτά δε χρειάζεται να είναι μόνο υλικά αγαθά αλλά μπορεί να είναι ευγένεια, φροντίδα, αγάπη από άλλους. Σε αυτό το σημείο ο σύμβουλος μπορεί να ρωτήσει:

- Γιατί πιστεύετε ότι αυτό το άτομο σας έδωσε αυτά;
- Τι εκτίμησε σε εσάς ώστε να οδηγηθεί να σας δώσει αυτό το δώρο;
- Τι νομίζετε ότι προσφέρατε στη δική του ζωή;

Αναγνωρίζοντας τη συνεισφορά των παιδιών στην κοινότητά τους.

Όταν η Anne Mead εφαρμόζει «το Δένδρο της ζωής» στην ντόπια Αυστραλιανή κοινότητα, στην οποία δουλεύει, καλεί τα παιδιά να σκεφτούν τη συνεισφορά τους στην κοινότητα καθώς και τις μελλοντικές συνεισφορές τους, ώστε να βοηθήσουν την κοινότητα να γίνει ένα ασφαλέστερο μέρος για τα μικρότερα παιδιά από αυτά. Όπως περιγράφει:

Τα ιθαγενή παιδιά συχνά προσέχουν μικρότερα παιδιά και ενδιαφέρονται για τους άλλους, συνήθως τους ηλικιωμένους. Προκειμένου να αναγνωρίσουν τη συνεισφορά τους, προτείνω στα παιδιά να προσθέσουν σύμβολα στα δένδρα τους, όπως τα πουλιά που πετούν, ή κάνουν φωλιές, σύννεφα, λουλούδια, κ.τ.λ., προκειμένου να αναπαραστήσουν, πού συνεισφέρουν και πού θα μπορούσαν να συνεισφέρουν στην κοινότητα και στην οικογένειά τους. Καταλήξαμε με εικόνες από αεροπλάνα, πουλιά, πεταλούδες, σύννεφα και ήλιο, λόφους και λουλούδια, που περιγράφουν τη μεγάλη συνεισφορά των παιδιών που προστατεύουν και νοιάζονται για τα μικρότερα.

Άλλα πράγματα που απεικονίζουν τα παιδιά περιλαμβάνουν: φροντίζοντας τους μικρότερους, φροντίζοντας ηλικιωμένους, βρίσκοντας τροφή για τους άλλους, φροντίζοντας μικρότερα αδέρφια, κρατώντας τους ασφαλείς, καθώς επίσης και τρόπους με τους οποίους φροντίζουν τον εαυτό τους :όχι ποτό/όχι ναρκωτικά/όχι τσακωμούς.

Όσο τα παιδιά ζωγράφισαν τα δένδρα τους και ανέπτυξαν τις ιστορίες τους , υπήρχε ησυχία στο δωμάτιο αλλά υπήρχε μια αίσθηση ενέργειας και συγκέντρωσης.

Καθώς τα παιδιά ζωγράφιζαν τα δέντρα τους και ανέπτυσαν τις ιστορίες τους, υπήρχε ησυχία στο δωμάτιο, αλλά υπήρχε επίσης μία αίσθηση ενέργειας και συγκέντρωσης

Μέσα στις ρίζες, στο έδαφος ,στον κορμό, στα κλαδιά, στα φύλλα και στα φρούτα, τα παιδιά βρήκαν τρόπους να γράψουν ή να ζωγραφίσουν αναπαραστάσεις της δικής τους ιστορίας, των δραστηριοτήτων, δεξιοτήτων, ονείρων, σημαντικών ανθρώπων και δώρων.

Δεύτερο μέρος: «Το δάσος της ζωής»

Όταν τα παιδιά τέλειωσαν να ζωγραφίζουν τα δένδρα, τους κάλεσα να κολλήσουν τις ζωγραφιές στον τοίχο. Αυτό δημιούργησε ένα δάσος από όμορφα δένδρα. Μετά καλέσαμε μερικούς εθελοντές να μοιραστούν τις ιστορίες τους με όλο το γκρουπ. Αρκετά χέρια ανταποκρίθηκαν σε αυτή την πρόσκληση. Ήταν μεγάλος ο ενθουσιασμός των παιδιών. Συνήθως σε τέτοιες ομαδικές διαδικασίες χρειάζεται προσπάθεια για να «ανοιχτούν» τα παιδιά και να μοιραστούν τις εμπειρίες τους. Είναι εύλογο να μη θες να μοιραστείς ιστορίες με πολύ πόνο, γεμάτες ενοχή και ντροπή, που σε καμιά περίπτωση δε σε γεμίζουν με περηφάνια. Οι πρόθυμοι εθελοντές ήρθαν μπροστά να μοιραστούν τις εμπειρίες τους και ήταν πρόθυμοι να διδάξουν στο γκρουπ τα αγαπημένα τους τραγούδια.

Καθώς μιλούσε το κάθε παιδί, ενημερωθήκαμε για τις ελπίδες και τα όνειρά τους. Κατά τη διάρκεια των παρουσιάσεών τους έκανα διάφορες ερωτήσεις σχετικά με τις ελπίδες τους και τα όνειρά τους, πώς κατάφεραν να τα διατηρήσουν και ποιοι άλλοι στην οικογένειά τους γνώριζαν για αυτά. Οι απαντήσεις σε αυτές τις ερωτήσεις ήταν από καρδιάς και ζεστές.

Ένα απόσπασμα από τη συζήτηση με τη Μαίρη(12 ετών) όσον αφορά τις ελπίδες της και τα όνειρά της για τη ζωή.

Neazelo:....σε ευχαριστούμε Μαίρη που μοιράστηκες μαζί μας τις ελπίδες και τα όνειρά σου για τη ζωή. Έμαθα ότι θέλεις να μελετήσεις σκληρά για να ανοίξεις τη δική σου επιχείρηση όταν μεγαλώσεις. Ως η

μεγαλύτερη στην οικογένεια θέλεις να φροντίσεις τα μικρότερα αδέρφια σου, έτσι ώστε να τα καταφέρουν στη ζωή. Επίσης θέλεις να παντρευτείς και να κάνεις παιδιά. Μαίρη βλέπω τον εαυτό μου να παρασύρεται από τα όνειρά σου, Μπορείς να μου πεις πόσο καιρό έχεις αυτές τις ελπίδες και τα όνειρα και τι σε επηρέασε στο να τα αναφέρεις;

(*Η Μαίρη παίρνει χρόνο να σκεφτεί*): Η μητέρα μου πάντα μας ενεθάρρυνε να δουλέψουμε σκληρά, έτσι ώστε να κάνουμε καλή ζωή. Πριν πεθάνει το Δεκέμβρη του 2003, μας είπε να φροντίζουμε πάντα ο ένας τον άλλον και έτσι εγώ φροντίζω τα αδέρφια μου Antony & Joshua...

Ncazelo: Λες λοιπόν ότι τα όνειρά σου σχετίζονται με αυτό που ήθελε η μητέρα σου για σας;

Mary: Ναι, ακριβώς.

Ncazelo: Σε πειράζει να μου πεις Μαίρη πώς κατάφερες να κρατηθείς από αυτές τις ιδέες και τα όνειρα; Πώς κατάφερες να τα κρατήσεις ζωντανά;

Mary: (σκέφτεται). Η μητέρα μου μας άφησε ένα ξεχωριστό βιβλίο αναμνήσεων, όπου έγραφε όλες τις σκέψεις και ευχές της για τις ζωές μας. Πολλές φορές το διαβάζω στα αδέρφια μου και μας θυμίζει τη μητέρα μας και τι πρέπει να κάνουμε για να ζήσουμε μια καλή ζωή. Μερικοί μου λένε ότι σκέφτομαι πολύ. Νομίζω ότι με βοηθάει να μην ξεχνάω σοβαρά θέματα.

Ncazelo: Υπάρχει πρόβλημα που σε ρωτάω όλες αυτές τις ερωτήσεις;

Mary: Δεν υπάρχει πρόβλημα γιατί σκέφτομαι σημαντικά πράγματα που δεν τα είχα σκεφτεί νωρίτερα.

Ncazelo: Όπως;

Mary: Τη μητέρα μου και όλα όσα μας δίδαξε.

Ncazelo: Ποιός άλλος από την οικογένειά σου ξέρει για όλα όσα μας μίλησες;

Mary (Κοιτάει απέναντι και δείχνει το φίλο της): Ο Mavis γνωρίζει, γιατί μοιραζόμαστε πολλά μαζί.

Ncazelo: Τι σημαίνει για σένα να μιλάς για τις ελπίδες και τα όνειρα με αυτόν τον τρόπο;

Mary: Με κάνει ευτυχισμένη επειδή είχα μια ευκαιρία να θυμηθώ τη μητέρα και όποτε μιλάω για αυτή νιώθω ευτυχισμένη. Επίσης με βοηθάει στο να κολλήσω με αυτά, που θέλω να κάνω στη ζωή μου. Δεν είναι εύκολο να το κάνουμε αυτό γιατί πολλές φορές έχουμε κακούς φίλους, που θέλουν να σε διδάξουν άσχημα πράγματα και η ζωή είναι σκληρή μερικές φορές, έτσι είναι αρκετά καλό για μένα να θυμάμαι.

Υπήρχε ησυχία και συνεπαρμός μεταξύ των παιδιών κατά τη διάρκεια της συζήτησης με τη Μαίρη. Μπορούσες σχεδόν να νιώσεις και να «ακουμπήσεις» διαφορετικές σκέψεις να διαχέονται στο δωμάτιο. Μετά τη κουβέντα με τη Μαίρη, συνέχισα να καλώ άλλα παιδιά να μοιραστούν το «Δένδρο της ζωής τους».

Με τα δένδρα της ζωής κολλημένα το ένα δίπλα στο άλλο, πήραμε λίγο χρόνο να καθρεφτιστούμε μέσα στο δάσος με τα όμορφα δένδρα με όλα τα σχήματα και μεγέθη. Καθίσαμε όλοι κάτω για να εκτιμήσουμε το δάσος μας. Σε αυτό το σημείο έκανα μια αναπλαισίωση, για να προσέξουν τις δυνατές και γερές ρίζες, που όλοι δείχναμε να έχουμε. Επίσης ανέφερα τα όνειρα και τις ελπίδες, που έχουμε για τη ζωή μας. Μίλησα για τους ανθρώπους, με τους οποίους συνδεόμαστε και μας δίδαξαν πολλά πράγματα στη ζωή μας και που συνεχίζουν να μας φροντίζουν και να μας υποστηρίζουν με διαφορετικούς τρόπους. Έδωσα παραδείγματα για κάποιους από τους ανθρώπους, που αναφέρθηκαν από τα παιδιά, φίλους, πάστορες από την εκκλησία, συμβούλους και κοινωνικούς λειτουργούς της κοινότητας, δασκάλους, παππούδες, αειθαλή αδέρφια και άλλους συγγενείς. Κατά τη διάρκεια της αναπλαισίωσης επίσης τόνισα ότι μερικοί από αυτούς τους πολύτιμους ανθρώπους πέθαναν αλλά συνεχίζουμε να τους κρατάμε με όμορφες αναμνήσεις για όλα τα όμορφα πράγματα που μας έδωσαν. Μίλησα για το πώς οι σχέσεις, που μοιραζόμαστε μαζί τους συνεχίζουν να μας στηρίζουν με πολλούς τρόπους, καθώς συνεχίζουμε να ζούμε τη ζωή μας.

Μετά την αναπλαισίωσή μου, μιλήσαμε μετά μαζί για δένδρα και δάση. Συζητήσαμε τι έχουν κοινό τα δένδρα και τους τρόπους με τους οποίους υποστηρίζομαστε ως δένδρα, που ανήκουμε στο ίδιο δάσος. Σε αυτό το σημείο η διάθεση μεταξύ των παιδιών ήταν χαλαρή, ζεστή και φιλική. Υπήρχε πολύ γέλιο. Μετά κάναμε ένα διάλειμμα για τσάι, πριν συνεχίσουμε την άσκηση.

Μέρος τρίτο: «Όταν έρχεται η καταιγίδα»

Έχοντας δημιουργήσει ένα διαφορετικό μέρος για να πατήσουν τα παιδιά, μετά δημιουργούμε χώρο να μιλήσουν για τις δυσκολίες, που έχουν ζήσει αλλά με τρόπους που δε θα τα κάνουν να τις ξαναζήσουν. Ακόμη, ελπίζαμε να βρούμε τρόπους τέτοιους, ώστε συνολικά να μιλούσαν για κάποιες από τις εμπειρίες τους. Επίσης ελπίζαμε ότι θα μπορούσαμε να αναγνωρίσουμε τα αποτελέσματα της κακοποίησης και των βλαβερών συνεπειών στη ζωή τους. Προγραμματίσαμε να γίνει ξεκάθαρο ότι τα παιδιά ποτέ δε φταίνε για την κακοποίηση. Ήταν πολύ σημαντικό να «ξεθάψουμε» και να γνωρίσουμε μερικές από τις δεξιότητες και τις γνώσεις που έχουν τα παιδιά, προκειμένου να ανταποκριθούν στους κινδύνους της ζωής τους. Μέσα από τη συζήτηση, ελπίζαμε ότι καθένα από τα παιδιά θα ένιωθε ικανό να μιλήσει μαζί μας ή με τα άλλα παιδιά σχετικά με τις εμπειρίες στη ζωή τους και επίσης ότι οι δικές τους δεξιότητες και γνώσεις θα ήταν πιο ορατές σε αυτά.

Μαζευτήκαμε ως ομάδα να αναπλαισιώσουμε τη συζήτησή μας σχετικά με τα δένδρα και τα δάση. Σε αυτό το μέρος της άσκησης, ήθελα να επιστήσω την προσοχή των παιδιών στους κινδύνους, που πολλές φορές αντιμετωπίζουν τα δένδρα και τα δάση καθώς επίσης τα αποτελέσματα των κινδύνων αυτών. Ξεκίνησα αυτό το μέρος της συζήτησης λέγοντας: Έχουμε όμορφα δένδρα, που έχουν ισχυρές ρίζες, όμορφα φύλλα και φρούτα. Όσο όμορφα και αν είναι τα δένδρα και τα δάση μας, μπορούμε να πούμε ότι δεν κινδυνεύουν; Τα παιδιά αμέσως απάντησαν συγχρονισμένα «όχι». Μετά κάλεσα μερικά άτομα από την ομάδα να αναφέρουν μερικούς δυνατούς κινδύνους που τα όμορφα δένδρα βιώνουν. Ανέφεραν μερικούς από τους πιθανούς κινδύνους: Πυρκαγιές, κόψιμο δένδρων, σκουπίδια, κλοτσιές (kicking), πολύ βροχή, αστραπές, να μην έχουν νερό, γερατιά: τα δένδρα μπορούν να μεγαλώσουν και να πεθάνουν.

Αυτή η συζήτηση για τους κινδύνους που αντιμετωπίζουν τα δένδρα, εξασφαλίζει ένα «ασφαλές» πέραςμα, εστιασμένο σε μια συζήτηση για τα παιδιά και τους κινδύνους, που αντιμετωπίζουν στη ζωή. Παρομοιάσαμε τη ζωή μας με αυτή των όμορφων δένδρων. Θα ήταν σωστό να πούμε ότι όπως τα δένδρα και τα δάση έτσι και τα παιδιά αντιμετωπίζουν κινδύνους και προβλήματα στη ζωή τους; Συλλογικά τα παιδιά απάντησαν με ένα δυνατό «ναι». Μετά περάσαμε λίγη ώρα ονοματίζοντας τα προβλήματα και τους κινδύνους, που βιώνουν τα παιδιά. Αυτά περιλαμβάνουν: βιασμό, κακοποίηση, εγκατάλειψη, βρίσιμο προς τα παιδιά, παραμέληση, άρνηση φαγητού, κυνηγώντας τα παιδιά μακριά από το σπίτι, απαγωγές, σκοτωμοί παιδιών, άστεγα παιδιά, κόλλες που μυρίζουν τα παιδιά, παιδιά που εκδίδονται και παιδιά που δεν

ακούν τους γονείς τους και αυτούς που τα φροντίζουν.

Μετά συζητήσαμε σε βάθος τα αποτελέσματα των κινδύνων αυτών στις ζωές των παιδιών. Τα παιδιά μίλησαν για λύπη, σωματικά συμπτώματα και βλάβες. Μίλησαν για φόβο και προβληματισμό. Αυτά ήταν μερικά από τα αποτελέσματα που αναγνώρισαν τα παιδιά.

Μέσα από αυτή τη συζήτηση, ήμουν έκπληκτη πώς τα παιδιά μπορούσαν να ονοματίσουν όλα αυτά τα προβλήματα και τα αποτελέσματά τους φαινομενικά χωρίς ντροπή ή κάποια αίσθηση ότι ορίζονται από αυτά. Αυτή ήταν μια συλλογική κουβέντα. Τα παιδιά ήταν μόνα τους στα προβλήματά τους. Ένωσαν αλληλεγγύη καθώς έδωσαν φωνή σε άσχημα πράγματα, που οι άνθρωποι κάνουν για να ενοχοποιήσουν τα παιδιά. Άμεσα κλήθηκαν να μιλήσουν για τις ατομικές τους εμπειρίες.

Η ενέργεια και ο ενθουσιασμός με την οποία ξεκίνησαν τη συνάντηση ήταν εκπληκτικά παρόντα στοιχεία, καθώς μιλήσαμε για αυτούς τους κινδύνους. Αυτό υπήρχε παρά το γεγονός ότι γνωρίζαμε ως συντονιστές ότι πολλά παιδιά μίλησαν από τους κινδύνους που βίωσαν τα ίδια προσωπικά. Ένα εντεκάχρονο αγόρι, που έχει τη φροντίδα του σπιτιού και φροντίζει το μικρότερο επτάχρονο, συγκεκριμένα ανέφερε, ότι τα παιδιά κυνηγιούνται από τους συγγενείς να φύγουν από τα σπίτια τους για να μείνουν στο δρόμο.

Πώς τα παιδιά αντιδρούν στις καταγίδες της ζωής;

Έχοντας φτάσει σε ένα σημείο, όπου έχουν ονοματιστεί οι καταγίδες της ζωής και τα αποτελέσματα αυτών έχουν διεξοδικά εντοπιστεί, μετά ρωτήσαμε τα παιδιά αν ήταν το λάθος του δένδρου ή του δάσους που ήρθαν οι καταγίδες. Ρωτήσαμε αν υπήρχε θέμα να κατηγορηθεί το δένδρο ή το δάσος για τους κινδύνους που αντιμετωπίζουν, π.χ τις πυρκαγιές, το κόψιμο κτλ.

Τα παιδιά ήταν αγανακτισμένα δικαίως εκπροσωπώντας τα δένδρα. «Όχι» είπαν. Δεν ευθύνονται τα δένδρα γι' αυτά. Αυτό παρέχει την ευκαιρία για να μας ρωτήσουν αν είναι το φταίξιμο των παιδιών, τα οποία επίσης αντιμετωπίζουν κινδύνους και δυσκολίες, όπως τα δένδρα. Και πάλι υπήρχε αλληλεγγύη στην απάντηση των παιδιών που φώναξαν «όχι».

Ενδιαφερόμουν να μάθω τι κάνουν τα παιδιά, όταν έρχονται προβλήματα και καταγίδες στις ζωές τους. Υπάρχουν τρόποι αντίδρασης; Υπάρχουν πράγματα που μπορούν να κάνουν; Προσπαθούν να προστατεύσουν τον εαυτό τους και του άλλους όπως τα ζώα;

Προκειμένου να γίνει εφικτό να αναγνωριστούν και να μιλήσουν οι καταγίδες στις ζωές των παιδιών, ο διευκολυντής μπορεί να ξεκινήσει μια συζήτηση για το πώς τα ζώα αντιδρούν στις καταγίδες, όταν βρίσκονται στο δάσος. Μια μεγάλη

λίστα με τρόπους, με τους οποίους τα ζώα απαντούν στις καταιγίδες μπορεί να δημιουργηθεί. Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει δεξιότητες όπως κρυφτό, τη μεταξύ τους προστασία, το πέταγμα, το τρέξιμο, το σκάψιμο στο έδαφος προκειμένου να κρυφτούν, το χτίσιμο της φωλιάς, το μεταξύ τους στρίμωγμα για ζέστη κλπ. Τα παιδιά συχνά γνωρίζουν για όλα αυτά και ο διευκολυντής μπορεί να βοηθήσει να βγουν και επιπλέον ιδέες. Με τη γνωστοποίηση ότι τα ζώα δεν είναι παθητικά, όταν οι καταιγίδες χτυπούν τα δένδρα, αυτό κάνει δυνατό, να σκεφτούν τα παιδιά, τους τρόπους με τους οποίους δεν είναι παθητικά στην αντιμετώπιση των δυσκολιών στη ζωή τους. Επίσης τα παιδιά μπορεί να γνωρίζουν πώς τα δένδρα και τα δάση προστατεύουν τους εαυτούς τους από φυσικούς κινδύνους. Συζητώντας γι' αυτό μπορεί επίσης να βοηθήσει σε αυτό το σημείο. Όταν ο διευκολυντής νιώθει ότι η ομάδα είναι έτοιμη μπορεί να ρωτήσει: Εντάξει, αυτοί είναι μερικοί τρόποι με τους οποίους αντιδρούν τα ζώα στις καταιγίδες. Πώς όμως τα παιδιά αντιδρούν στις καταιγίδες που έρχονται στις ζωές τους; Υπάρχουν τρόποι αντίδρασης; Προσπαθούν να προστατέψουν τον εαυτό τους και τους άλλους όπως κάνουν τα ζώα;

Σε αυτό το σημείο ένα σωρό χέρια σηκώθηκαν καθώς τα παιδιά καίγονταν να μοιραστούν τις γνώσεις τους για το τι κάνουν τα παιδιά για να αντιδράσουν στις καταιγίδες της ζωής. Καθώς άκουγα διαφορετικά παιδιά, οι γνώσεις που είχαν σε σχέση με την προστασία του εαυτού τους έγιναν ξεκάθαρες. Μιλούν για τους τρόπους με τους οποίους μοιράζονται προβλήματα με στοργικούς ενήλικες και φίλους. Επίσης μίλησαν για μια σειρά πρωτοβουλιών, που τα παιδιά μπορούν να πάρουν για να προστατέψουν τους εαυτούς τους:

- ➡ Να μιλήσουν σε κάποιον που εμπιστεύονται
- ➡ Να μιλήσουν στο γείτονα τους
- ➡ Να φύγουν μακριά να προστατέψουν τους εαυτούς τους
- ➡ Να μιλήσουν στο δάσκαλό τους
- ➡ Να προσεύχονται για τα προβλήματα
- ➡ Να ζητήσουν βοήθεια
- ➡ Να μιλήσουν σε κοινωνικό λειτουργό
- ➡ Να κάνουν μια αναφορά στην αστυνομία
- ➡ Να μιλήσουν σε ένα φίλο
- ➡ Να μιλήσουν στη θεία Δ (μια από τις παρούσες συμβούλους)
- ➡ Να μιλήσουν σε φίλους για τα προβλήματα

Καθώς τα παιδιά έκαναν αυτές τις διαφορετικές προτάσεις, ο καθένας άκουγε με προσοχή. Ήταν σαν να είχε γίνει ανταλλαγή γνώσης, η οποία κάποια μέρα θα ήταν πολύ σημαντική. Σε μελλοντικές συζητήσεις με ενδιαφέρει να ρωτήσω πώς τα παιδιά καταφέρνουν να διατηρήσουν τα όνειρά τους και τα οράματα τους για τις ζωές τους κατά τη διάρκεια της καταιγίδας. Πιστεύω ότι θα έχουν να πουν πολλά και σε αυτό.

Σε αυτό το σημείο, σπεύσαμε να εστιάσουμε σε τρεις ερωτήσεις:

1. είναι οι καταιγίδες πάντα παρούσες στη ζωή μας;
2. είναι οι ζωές μας ποτέ ελεύθερες από τις καταιγίδες;
3. τι κάνουμε όταν περάσουν οι καταιγίδες;

Χώρισα τα παιδιά σε γκρουπ των πέντε , έτσι ώστε να περάσουν λίγη ώρα συζητώντας για αυτές τις ερωτήσεις. Καθώς περνούσα γύρω από τα γκρουπ , άκουσα τα παιδιά να μιλούν για τις χαρούμενες στιγμές, που περνούν με τους φίλους τους στο σχολείο. Υπήρχε μια γενική συμφωνία με τη μεγαλύτερη ομάδα, ότι οι καταιγίδες έρχονται και φεύγουν . Ρώτησα τα παιδιά να συμπεριλάβουν στις συζητήσεις τους, ιστορίες για ανθρώπους , που τους κάνουν χαρούμενους και τους προσφέρουν υποστήριξη. Επίσης, ρώτησα τα παιδιά να συζητήσουν πως συνεισφέρουν στην ευτυχία των άλλων. Καθώς περπατούσα στο δωμάτιο , είχα την αίσθηση ότι τα παιδιά χάρωνταν και αξιολογούσαν τις συζητήσεις μεταξύ τους.

Μέρος τέταρτο: « Πιστοποιητικά και τραγούδια»

Καθώς συζητούσα με τα παιδιά για το «όταν έρχονται οι καταιγίδες» οι σύμβουλοι της κοινότητας ετοίμαζαν τα πιστοποιητικά για τα παιδιά. Είχαν κρατήσει σημειώσεις σχετικά με το τι είχαν πει τα παιδιά κατά τη διάρκεια της άσκησης «Δέντρο της ζωής»: για τις ελπίδες τους , τα όνειρά τους και τις δεξιότητες τους. Και όλα αυτά καταγράφηκαν σε ειδικά φτιαγμένα ατομικά πιστοποιητικά. Αυτά τα πιστοποιητικά επίσης τιμούν τη συνεισφορά εκλεκτών ανθρώπων στις ζωές των παιδιών.

Σε αυτή τη τελευταία μέρα, καλέσαμε μια σειρά λειτουργών από την κλινική Jabavu να παραστούν στη τελετή απονομής των πιστοποιητικών. Ενώ οι συζητήσεις κατά τη διάρκεια της ημέρας ήταν υπέροχες , τα πιστοποιητικά μπορεί να πει κανείς ότι ήταν το κερασάκι στη τούρτα. Τα παιδιά ήταν εξαιρετικά ενθουσιασμένα και ανυπομονούσαν να το δείξουν με περηφάνια σε συγγενείς και φίλους.

Η Tandibe ένα από τα κορίτσια στο γκρουπ, ήταν γεμάτη χαμόγελο καθώς είπε ότι θα κρεμούσε το πιστοποιητικό στους τοίχους του οικογενειακού σαλονιού. Θα της θυμίζει ότι έχει πολλά πράγματα να χαρεί στη ζωή.

Γράφοντας ένα γράμμα σε αυτούς που φροντίζουν τα παιδιά.

Πριν από αυτή τη μέρα με τα παιδιά , οι σύμβουλοι και εγώ περάσαμε λίγο χρόνο συζητώντας τις προκλήσεις, που αντιμετωπίζουμε με στόχο να εμπλέξουμε γονείς και κοινότητες στη δουλειά μας με τα παιδιά . Υπάρχει συχνά ένα μεγάλο κενό μεταξύ του τι εμπειρίες βιώνουν τα παιδιά κατά τη

διάρκεια των ομάδων στήριξης και του πλαισίου, στο οποίο επιστρέφουν στα σπίτια τους και στη κοινότητα. Μπορεί να είναι μια μεγάλη πρόκληση, να δουλέψουμε πως αντιδρούν, όταν τα παιδιά επιστρέφουν σε καταστάσεις, όπου υπάρχει μεγάλο ρίσκο κακοποίησης. Είναι επίσης μια πρόκληση να διασφαλίσουμε ότι η δουλειά, που κάνουμε με τα παιδιά δεν τα αποξενώνει από το να αγαπούν οικογένειες και συγγενείς.

Ευχόμαστε να βρούμε τρόπους, για να συμπεριλάβουμε αυτούς που φροντίζουν τα παιδιά στη δουλειά μας και όπου είναι δυνατόν, να διευρύνουμε την υποστήριξή μας στις οικογένειες των παιδιών. Περάσαμε λίγη ώρα σκεφτόμενοι διεξοδικά, πώς μπορούμε να δώσουμε τη δυνατότητα να μοιραστούν την εμπειρία της άσκησης του «δέντρου της ζωής» με αυτούς που τα φροντίζουν και τις οικογένειες τους. Αποφασίσαμε ότι δίνοντας στα παιδιά την ευκαιρία στο τέλος της μέρας να γράψουν ένα γράμμα σε αυτούς που τα φροντίζουν για την εμπειρία τους στην άσκηση «δέντρο της ζωής», μπορεί να μιλήσουν για το τι αξίζει στο πλαίσιο της οικογένειάς τους. Επίσης σκεφτήκαμε ότι είναι ένας τρόπος τα παιδιά να συνειδητοποιήσουν και να εκτιμήσουν την υποστήριξη που παίρνουν από αυτούς που τα φροντίζουν με έναν τρόπο υποστηρικτικό προς αυτούς.

Ρωτήσαμε τα παιδιά να πιστοποιήσουν, ποιος είναι ο άνθρωπος, που δείχνει φροντίδα σε αυτά για τον οποίο θέλουν να γράψουν. Μετά ενθαρρύνσαμε τα παιδιά να συμπεριλάβουν στα γράμματα τους περιγραφές από τις αξίες τους, τις δεξιότητες, τις ελπίδες και τα όνειρα για τα οποία μίλησαν καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας. Επίσης, τους ενθαρρύνσαμε να γνωστοποιήσουν την συνεισφορά αυτών, που τα φροντίζουν στη ζωή τους και να τους κάνουν μια πρόσκληση να επισκεφτούν την ομάδα στήριξης, όταν θα έχουν το χρόνο. Καθώς πολλοί από αυτούς που φροντίζουν τα παιδιά δεν μπορούν να διαβάσουν, αναφέραμε στα παιδιά, ότι θα ήταν χρήσιμο και βοηθητικό αν μπορούσαν να διαβάσουν τα γράμματα σε αυτούς εφόσον το επιτρέπουν. Ο Kennedy μου επέτρεψε να μοιραστώ με τους υπόλοιπους το γράμμα που έγραψε για τη γιαγιά του.

Άλλες παραλλαγές

Όπως σας είπα στην αρχή, το «Δέντρο της ζωής» έχει εφαρμοστεί σε μια μεγάλη ποικιλία διαφορετικών πολιτισμικών περιεχομένων. Κάθε φορά που αυτό γίνεται, υπάρχουν τροποποιήσεις και προσθαφαιρέσεις. Θα συμπεριλάβω μερικές αντανακλάσεις των Παλαιστινίων και Ρώσων συναδέρφων.

Ένα τραγούδι του δέντρου της ζωής από παλαιστίνια παιδιά
Nihaya Abu-Rayyan (ένας θεραπευτής που δουλεύει στη Hebron
Παλαιστίνης).

Στην εθνική κληρονομιά μας εξυμνούμε τα δέντρα , τα οποία αναπαριστούν την αξία της ζωής. Ιδιαίτερα αγαπάμε τα φύλλα της ελιάς , γιατί μένουν πράσινα όλες τις εποχές. Μένουν σταθερά και αντιστέκονται στο ύψος των περιστάσεων , όπως οι παλαιστίνιοι. Είμαστε σταθεροί και εμμένουμε στη γη μας , με σταθερές ρίζες.

Το δέντρο της ζωής πλησιάζει προσεγγίσεις που τις ονομάζω «η γλώσσα της αφήγησης» των παιδιών. Με το να συγκεντρωνόμαστε στις θετικές πλευρές της ζωής, ανακαλύπτουμε μαζί , ότι ακόμα και σε στιγμές πόνου , υπάρχουν δεξιότητες, ελπίδες και όνειρα. Τα παιδιά μπορούν να ξαναπούν με ένα χαρούμενο τρόπο και θετικό τις σχέσεις τους με αγαπημένα πρόσωπα που έχουν πεθάνει. Και κάθε οδυνηρή ανάμνηση συζητιέται με ασφαλείς όρους και συμπεριλαμβάνεται στο καταφύγιο του δέντρου της ζωής. Όταν συζητάμε μαζί σχετικά με το τι μπορεί να γίνει, όταν μια καταγίδα έρχεται στο δάσος τα παιδιά υπογραμμίζουν τις δεξιότητες και τις γνώσεις τους καθώς αντιμετωπίζουν τις δυσκολίες στη ζωή τους, όπως είναι το ξύλο και η κακοποίηση , στιγματισμός και φτώχεια. Εναλλακτικές γραμμές της ιστορίας αναπτύσσονται μέσα από το δέντρο της ζωής, τα παιδιά είναι δυνατό να περιγράφουν την αμοιβαία συνεργασία που συμβαίνει στις σχέσεις τους με τους ανθρώπους γύρω τους και ανταλλάσσουν εμπειρίες και σκέψεις με τα παιδιά της ομάδας. Επιπλέον παρά τα οδυνηρά γεγονότα , υπάρχει ελπίδα και στη ζωή . Τα παιδιά ακούν από το καθένα για τους τρόπους που συνεχίζουν τη στοργή στη ζωή μετά την απώλεια. Τα παιδιά γίνονται επίσης γνώστες του τι θέλουν από τη ζωή κλπ.

Στο τέλος κάθε συνεδρίας τραγουδάμε ένα τραγούδι, «Το όμορφο δέντρο» που τα παιδιά επινόησαν . Φυσικά το τραγουδάμε στα αραβικά, αλλά εδώ είναι η ελληνική μετάφραση από τα αγγλικά:

ΤΟ ΟΜΟΡΦΟ ΔΕΝΤΡΟ

Το όμορφο δέντρο έχει πράσινα φρούτα

Μας προσφέρει τα φρούτα για να μας ευχαριστήσει

Αν ένα σπουργίτι πετάει και φοβάται τη ζέστη του ήλιου, το δέντρο το κρύβει στο στήθος του και νιώθει ασφαλές.

Αν ένας κουρασμένος άνθρωπος έρθει σε αυτό το απόγευμα , του δίνει τη σκιά του και τα φρούτα του.

Αν οι ρίζες είναι δυνατές στο έδαφος μένει όρθιο συνέχεια

Συνεχίζει να στέκεται περιμένοντας να βρέξει ,

συνεχώς αναφέρει το όνομα του Θεού και να ευχαριστεί το Θεό ,

εφόσον ο Θεός το έκανε από σπόρο σε δέντρο.

Μεγαλύτερα δέντρα: χρησιμοποιώντας το Δέντρο της ζωής σε μεγαλύτερους ανθρώπους

(Daria Kutuzova, Μόσχα)

Καθώς δίδασκα (Daria) αφηγηματική τεχνική σε διάφορες περιοχές της Ρωσίας τον προηγούμενο μήνα, συμπεριέλαβα και το «Δέντρο της ζωής», το οποίο δέχτηκαν ζεστά. Σκεφτήκαμε πως αυτή η άσκηση μπορεί να χρησιμοποιηθεί στην εργασία με ηλικιωμένους ανθρώπους για τους οποίους υπάρχει λιγότερος χρόνος για μελλοντικές ελπίδες και όνειρα προς εκπλήρωση. Σκεφτήκαμε ότι αυτά τα μεγαλύτερα δέντρα φέρουν:

- αρκετά λουλούδια
- σπόρους που πετούν με τον αέρα
- μελωδικά πουλιά

Τα λουλούδια με το άρωμα τους αναπαριστούν αναμνήσεις αγάπης, ομορφιάς, συνδέσμου, εκπλήρωσης. Οι κινούμενοι σπόροι αναπαριστούν κληρονομίες. Μπορεί να συζητηθεί τι είναι η κληρονομιά και τι η φροντίδα και τι η υποστήριξη. Χρειάζεται προκειμένου να βεβαιωθεί ότι οι κληρονομίες αυτές μεταλαμπαδεύονται. Τα μελωδικά πουλιά αναπαριστούν δώρα από άλλους ανθρώπους.

Κατά τη διάρκεια του στοχασμού σκεφτήκαμε ότι αυτή η εκδοχή του δέντρου της ζωής μπορεί να δουλέψει καλύτερα αν είναι νέοι και ηλικιωμένοι άνθρωποι μαζί. Όλοι να ζωγραφίζουν τα δέντρα τους και όλοι να λειτουργούν ως μάρτυρες για τους άλλους.

Χρησιμοποιώντας το δέντρο της ζωής ως αφετηρία για ευρύτερες συζητήσεις

Σημαντικά η μεθοδολογία του «Δέντρου της ζωής» μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως εφαλτήριο για ευρύτερες συζητήσεις στη κοινότητα. Σύντομα θα αναφέρω τρεις επιλογές εδώ:

Διαγενεακή αναγνώριση

Πρόσφατα μια ομάδα νέων κοριτσιών στην Αυστραλιανή κοινότητα δημιούργησαν τα δικά τους δέντρα της ζωής και μετά τα μοιράστηκαν σε ένα τελετουργικό με μια ομάδα μεγαλύτερων γυναικών από την ίδια κοινότητα. Οι μεγαλύτερες υποκινήθηκαν να δουν πως οι δεξιότητες που τα μικρά κορίτσια έδειχναν συνδέονταν με τη συλλογική τους ιστορία και τη κουλτούρα τους. Συγκεκριμένα ήταν τόσο εμπνευσμένες που αποφάσισαν να κάνουν τα δικά τους δέντρα της ζωής και δάση και μετά να μοιραστούν αυτά με τα κορίτσια.

Με αυτό τον τρόπο ενδυνάμωσαν την ομάδα των παιδιών να ασχοληθούν με τη διαδικασία του δέντρου της ζωής και αυτό ήταν μόνο η αρχή. Μετά γίνεται δυνατόν να διευκολυνθούν τελετουργικά που περιλαμβάνουν διαγενεακές τιμές και αναγνώριση. Επιπλέον, πολλές σχέσεις μπορούν να αναθεωρηθούν.

- Πρώτα από όλα οι σχέσεις μεταξύ νέων ανθρώπων και των σημαντικών ενηλίκων στη ζωή τους, μπορούν να περιγραφούν πολύ πλούσια. Καθώς νέοι άνθρωποι ονοματίζουν και περιλαμβάνουν σημαντικές φιγούρες στα δέντρα τους, τιμούν τη συνεισφορά τους,

γράφουν γράμματα σε αυτούς , αυτό αναγνωρίζει τη σημαντικότητα αυτών των σχέσεων .

- Δεύτερον καθώς οι νέοι άνθρωποι έχουν την ευκαιρία να μοιραστούν με συλλογικές συζητήσεις τους τρόπους , με τους οποίους απαντούν στις καταιγίδες της ζωής, αυτό δίνει την ευκαιρία στους νέους ανθρώπους να γνωριστούν καλύτερα.
- Τρίτον, οι σχέσεις μεταξύ των γενεών μπορούν να γίνουν περισσότερο γνώριμες. Αφού οι νέοι άνθρωποι εντόπισαν και τίμησαν την ιστορία τους όσον αφορά τις γνώσεις και τις δεξιότητες , είναι πιθανόν για τις μεγαλύτερες γενιές να είναι, να το δουν όλο αυτό και να είναι περήφανοι για τη συνεισφορά τους. Επίσης γίνεται δυνατό για τους μεγαλύτερους να αντιληφθούν τους τρόπους με τους οποίους οι νέοι άνθρωποι συνεχίζουν τις κληρονομίες τους με το δικό τους τρόπο.

Αυτός ο επαναπροσδιορισμός των σχέσεων όσον αφορά τις γενιές δεν είναι μια ρομαντική διαδικασία . Δε μειώνει τις διευρυμένες δυσκολίες που κάθε κοινότητα μπορεί να αντιμετωπίσει. Και δεν αρνείται τις συγκρούσεις και το κακό που μπορεί να υπήρξε μεταξύ των γενεών. Σε πολλές κοινότητες που αντιμετώπισαν συλλογικό και μεγάλης διάρκειας τραύμα, οι σχέσεις μεταξύ των γενεών μπορεί να είναι εξαιρετικά τεταμένες. Η παλιά γενιά μπορεί να θεωρεί ότι οι νεότεροι έχουν εγκαταλείψει τους παλιούς τρόπους , καθώς η νεότερη γενιά, μπορεί να είναι απογοητευμένη με τις απαρχαιωμένες λύσεις, που προσφέρουν οι μεγαλύτερες γενιές. Αυτό το πλαίσιο μπορεί να οδηγήσει σε μειωμένη αλληλεπίδραση μεταξύ των γενεών. Συχνά μετά τις εμπειρίες του συλλογικού τραύματος , υπάρχουν μερικές ευκαιρίες για διαγενεακή και με νόημα παραδοχή. Το δέντρο της ζωής δίνει μια τέτοια ευκαιρία.

Περιβαλλοντική Εκπαίδευση

Ένας από τους λόγους που η μεθοδολογία του δένδρου της ζωής αποδεικνύεται να είναι τόσο δημοφιλής είναι εξαιτίας του συμβολισμού. Οι σχέσεις που τα παιδιά και οι ενήλικες έχουν με το φυσικό κόσμο γενικά και με τα δένδρα ξεχωριστά, παρέχει πλούσιο υλικό για ψυχοκοινωνική και συλλογική δουλειά για εξερεύνηση.

Εδώ στην Αυστραλία τα δένδρα έχουν πλούσια πολιτισμικά νοήματα:

..... πολλοί άνθρωποι [έχουν] ... τρυφερές αναμνήσεις από ένα δένδρο, που σχετίζεται με ένα μέρος, ένα πρόσωπο ή μια ειδική ώρα στη ζωή τους. Με τον ίδιο τρόπο μια συγκεκριμένη ευωδία, μπορεί να σε μεταφέρει πίσω στο σπίτι της γιαγιάς σου ή σε ένα παλιό αγαπημένο σου πουλόβερ ή στον τοπικό φούρνο. Η νοσταλγία για τα δένδρα γεννά οπτικές αναμνήσεις. (Beale, 2007, σελ.1).

Η ιστορία της Αυστραλίας είναι γραμμένη στα δένδρα...είναι κυριολεκτικά στις ρίζες της εθνικής μας ταυτότητας: Τα εθνικά μας

χρώματα πράσινο και χρυσό στα σπορ αναπαριστώνται στα φύλλα και στα άνθη της μιμόζας, η οποία υποστηρίζει το οικοσήμό μας... Χρησιμοποιούμε δένδρα για να θυμηθούμε την ιστορία μας. Πολλές φορές ένα δένδρο φυτεύεται τελετουργικά από κάποιον επίσημο, για να τιμηθεί μια συγκεκριμένη ημέρα ή ένα γεγονός. Ιστορικές λεωφόροι ...είναι μια μοναδική έκφραση λύπης .. άλλα δένδρα ενσαρκώνουν τις πολλές όμορφες φυσικές κληρονομίες μας. Πολλά είναι ζωντανή ιστορία πριν την εγκατάσταση των Ευρωπαίων. (Beale, 2007, σελ. 5-11).

Σε αυτή τη μέρα και σε αυτούς τους καιρούς, όταν τα περιβαλλοντικά θέματα είναι τόσο επικίνδυνα, η δουλειά μας παίρνει τελείως διαφορετική ροή. Μπορούν οι τρόποι με τους οποίους δουλεύουμε το ψυχικό τραύμα να ενδυναμώσουν τη σχέση των ανθρώπων με το περιβάλλον και να συνεισφέρουν στην περιβαλλοντική σταθερότητα; Το δένδρο της ζωής μπορεί να φέρει ένα τέτοιο αποτέλεσμα.

Είναι πολύ εύκολο να επεκτείνουμε την άσκηση του δένδρου της ζωής, για να συμπεριλάβουμε την περιβαλλοντική εκπαίδευση και δράση. Για παράδειγμα στην αρχική συζήτηση, που παρουσιάζει τη μεταφορά του δένδρου είναι δυνατόν :

- ➡ Να εντοπίσουμε την ιστορία των ανθρωπίνων σχέσεων με το περιβάλλον
- ➡ Να συζητήσουμε την συνεισφορά των δένδρων και της φύσης στη ζωή τους
- ➡ Να συζητήσουμε τη συνεισφορά των δένδρων και του φυσικού κόσμου στον πλανήτη.

Όταν φτάνει η ώρα να συζητήσουμε τις καταιγίδες της ζωής και τους κινδύνους που αντιμετωπίζουν τα δένδρα και τα δάση, είναι πολύ εύκολο να διευρύνουμε το ερώτημα, για να ψάξουμε μαζί τοπικούς περιβαλλοντικούς κινδύνους.

Φυσικά μια ιδανική συνοδεία της άσκησης «Δένδρο της ζωής» είναι να ενισχύσουμε τα παιδιά και τους ενήλικες να συμμετέχουν στο φύτεμα των δένδρων και μετά να συνεχίσουν να προστατεύουν το καινούριο δάσος της ζωής.

Σκέψεις για την προστασία του παιδιού

Η μεθοδολογία του δένδρου της ζωής μπορεί να είναι εφελτήριο για συζητήσεις στην κοινότητα και δράση σε αυτό που αποκαλείται «προστασία του παιδιού».

Σε πολλά πλαίσια τα παιδιά συμμετέχουν σε εκπαιδευτικές συνεδρίες γύρω από «προστατευτικές συμπεριφορές», στις οποίες οι ενήλικες τα μιλούν για τους κινδύνους της κακοποίησης και της βίας και στις οποίες τα παιδιά και οι νέοι άνθρωποι δέχονται συμβουλές σε σχέση με προστατευτικές συμπεριφορές, που μειώνουν τους κινδύνους του κακού. Η διαδικασία του δένδρου της ζωής μπορεί να προσφέρει ένα εναλλακτικό σημείο έναρξης για τέτοιες σκέψεις, καθώς ενδυναμώνει τα ίδια τα παιδιά να ονοματίσουν τους κινδύνους, που

αντιμετωπίζουν στο τοπικό τους πλαίσιο και επίσης τους τρόπους με τους οποίους τα παιδιά και οι νέοι αντιμετωπίζουν αυτούς τους κινδύνους.

Αυτές οι συλλογικές συζητήσεις μπορούν να παρέχουν σημαντικές πληροφορίες σε λειτουργούς, όχι μόνο για τους κινδύνους, που αντιμετωπίζουν οι νέοι άνθρωποι αλλά σημαντικά και για τους προστατευτικούς παράγοντες, που τα παιδιά και οι νέοι άνθρωποι ήδη κατέχουν. Με αυτή τη γνώση οι λειτουργοί(και οι σημαντικοί ενήλικες στην κοινότητα) κάνουν βήματα για να υποστηρίξουν τις προσπάθειες και τις δράσεις που οι νέοι άνθρωποι ήδη κάνουν.

Το πιο σημαντικό είναι ότι οι λέξεις και οι ιστορίες της ομάδας και των νέων ανθρώπων μπορούν επίσης να παρουσιαστούν σε κοινοτικά πλαίσια συζήτησης(forums), για να προβληματίσουν ως προς τα θέματα που τα παιδιά αντιμετωπίζουν και να δημιουργήσουν εναύσματα για διευρυμένες αλλαγές. Για παράδειγμα σε μια ντόπια αυστραλιανή κοινότητα στη διαδικασία δημιουργίας των Δένδρων της Ζωής, μια ομάδα νέων ανθρώπων ζωντανά περιέγραψαν τα πράγματα που κάνουμε και μπορούμε να κάνουμε, ώστε να είναι η κοινότητά μας ασφαλέστερη για τους εαυτούς μας και τα πράγματα που οι γεροντότεροι άνθρωποι κάνουν στην κοινότητα και μπορούν να κάνουν για να γίνει η κοινότητά μας ένα πιο ασφαλές μέρος για μας. Αυτή η εσωτερική γνώση των νέων διαβάστηκε σε μεγαλύτερες γυναίκες της κοινότητας, οι οποίες με τη σειρά τους διάβασαν τα λόγια των παιδιών σε ένα ευρύτερο κοινό σε κάποια εκδήλωση τοπική κατά της βίας και της κακοποίησης.

Με αυτούς τους τρόπους το Δένδρο της Ζωής μπορεί αν συνεισφέρει στο να ενισχύσει την ευαισθησία των παιδιών και επίσης να οδηγήσει σε τοπική κοινωνική δράση που βασίζεται στη γνώση των παιδιών. Ο συνδυασμός της απάντησης στην προσωπική και συλλογική εμπειρία των παιδιών και μετά το να βρίσκεις τρόπους να επεκτείνεις τις γνώσεις των παιδιών στην ευρύτερη κοινότητα, να ενισχύσεις την κοινωνική δράση σε σχέση με την προστασία τους, είναι κάτι που ανυπομονούμε να το εξερευνήσουμε στο μέλλον.

Ανακεφαλαίωση

Αυτό το κεφάλαιο περιέγραψε πώς η μέθοδος «Δένδρο της Ζωής», μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να απαντήσει στην εμπειρία των ευάλωτων παιδιών. Βασίζεται πάνω σε πολλές αρχές τοπικές, που αναπτύχθηκαν σε προηγούμενα κεφάλαια και κάνουν χρήση οπτικών μέσων προκειμένου να εμπλουτιστεί η μεθοδολογία με πιο πλούσια περιγραφή. Αυτή η συλλογική αφήγηση αναπτύχθηκε αρχικά στη Ζιμπάμπουε σε ένα κάμπινγκ, όπου θέλαμε να ενημερώσουμε τα παιδιά και τους συμβούλους αυτού του κάμπινγκ. Ήταν ο ενθουσιασμός τους, η αφοσίωση τους και ο ανοιχτός τους χαρακτήρας να δοκιμάσουν καινούρια πράγματα, που έκαναν εφικτή την εξέλιξη της μεθόδου.